

Çevre Etiği ve Sufiler | Büşra Hatice Biçgel

İDE AKADEMİ | DÖNEM ÖDEVİ 2021-2022

Bu çalışmada İslam düşünce Enstitüsü'nün "Etik-Estetik Okumaları / Celal Türer" dersleri bağlamında işlenmiş olan 'Çevre Etiği' dersinin tasavvuf alanındaki yansımalarına yer verilecektir. Çevre, kolektif olarak insanı ve insan dışı tüm varlıkları ilgilendiren bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Sufilerin çevreye bakışları, çevreye karşı sorumlulukları, çevreden Hakk'a olan vuslatları, çevre etiğinin en önemli temsilcileri olmalarına sebeptir. Bu çalışmada çevre etiğinin felsefî değerlendirmesine yer vermekten mümkün mertebe kaçınılmıştır.

Etiketler: Çevre Etiği, İnsan, Kâinat, Çevre, Tasavvuf, Ahlak.

1. Çevre Etiği

Toplumsal yaşamdaki değişimler insanlarda pek çok alanda ahlaki sorunlar meydana getirmiştir. İnsanı ve insan dışını çevre bilinci noktasında ele alırken etik konusu gündeme gelmektedir. "Çevre etiği insanın çevre ve ilişkilerini çevreye zarar vermeyecek şekilde düzenlemek için uygun ahlaksal normları araştıran bir etik teoriler alanıdır." [1] Çevre, insanı ve insanın dışındaki her şeyi içerisine alan bir kavramdır. Çevre denilince akla, doğal çevre sınıfına giren, ormanlar, tarlalar, yaban hayatı gibi kavramlar akla gelse de çevre kelimesi geniş bir alanı içerisine alan kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Etik kavramı, değer kavramı ile temellenen bir kavramdır. Ahlak kelimesi ile eş anlamlı gibi gözükse de etik, ahlaki inceleyen kuramsal bir daldır. Etik ahlaka dayanır, ahlak ise dine dayanmaktadır. "Etik doğru ve yanlış davranış teorisidir, ahlak ise onun pratiği... Etik, bir kişinin belli bir durumda ifade etmek istediği değerlerle ilgilidir, ahlak ise bunu hayata geçirme tarzıdır." [2]

1.1. Çevre Etiği ve Ahlak

Gezegen üzerindeki tüm unsurlar insanın çevresini oluşturmaktadır. Bu nedenle çevre ahlaki söz konusu olduğunda bunu insandan hâli düşünmemek gerekmektedir. İnsanın çevresine karşı ahlaki sorumluluğu sadece çevre sorunlarına çözüm bulmak için değil olabilecek sorunları engellemek içinde gereklidir. Bu nedenle etik, teori; ahlak ise onun pratik yönünü teşkil etmektedir.

İslam ahlak anlayışı çevreyi merkeze alan bir anlayışla hareket etmektedir. Çevre insana yaratılmış olması hasebiyle bir emanet şuurunu vermektedir. Bu nedenle kişinin dindarlığı ile çevreye karşı takındığı ahlakta birbirine paralel bir olgudur. Çevre etiğinde karşımıza faydacılık, çevreye saygı gibi kavramlar çıkmakta, İslam'da tüm bunlara ek olarak ahiret bilinciyle beraber çevre konusunda hesaba çekilme bilinci eklenmektedir.

2. Sufilerin Çevreye Bakışı

Sûfilere göre çevre, âlem kelimesi ile karşılanmaktadır. Onlara göre "âlem tesbih, takdis ve itaatıyla Allah tarafından belirli bir nizam ve gayeye göre yaratılmış ve mükemmel olarak var edilmiştir." [3] İnsan bu yaratılmış âlem ile alış-veriş içerisinde. Âlemde bulunan tüm elementler insanın bünyesinde de bulunmaktadır. Bu nedenle sûfiler çevreyi insan-ı kebir, insanı da âlem-i kebir olarak görürler.

Sûfilere göre çevreyi oluşturan varlıkların tamamında Allah'ın esmâ ve sıfatları yansımaktadır. Örneğin yeryüzünde oluşan bir kirlilik Allah'ın el-Kuddüs isminin tecellisiyle temizlenmektedir. Bu nedenle sûfiler bu esmanın tecellisine nail olabilmek için kendilerini ve çevrelerini temiz tutarlar. [4] Sûfilere göre cansız görünen tüm varlıklar hakikatte canlıdır. İnsanlar onları sessiz ve hareketsiz görseler de her biri kendi dillerinde Hakk'ı zikretmektedirler. Âlemde her şeyin Allah'ı zikrettiğini düşünen sûfiler bu zikre mâni olacak her şeyden kaçınmaktadır. Hatta bununla ilgili çeşitli sûfî şahıslara atfedilerek üstadının "kırdan çiçek toplayıp getirin emrine" çiçekleri zikreder gördüğü için koparmaya kıyamayan sûfî menkıbeleri anlatılmaktadır. [5]

Sûfilere göre çevre, tevhidî bir anlayışı da beraberinde taşımaktadır. Zira tevhid, Allah'ı yaratılmış her şeyin yegâne sahibi olarak görmektir. Çevre de Allah'ın yaratmış olmadığı tek bir zerre dahi yoktur. Bu nedenle ayet-i

kerime de şöyle denilmektedir: "Onlar; ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarlarken, Allah'ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı hakkında düşünürler: 'Rabb'imiz! Sen, bunu boşuna yaratmadın, Seni her türlü noksanlıktan tenzih ederiz. Bizi ateşin azabından koru.' derler" [6] Sûfiler bu tevhidî nazarla çevrelerine bakmaktadırlar. Onlar çevrede yaratılmış olan her şeyi tefekkür penceresinden bakarak değerlendirir. Bu beraberinde çevreye olan saygıyı meydana getirmektedir. Etik bahsinde belki de ele alınacak en önemli mesele burasıdır. Saygı ve yaşam hakkı sadece insana verilmiş bir şey değildir. Varlıkların hayat haklarına müdahale etmemek, tahrip etmemek, dengeyi bozacak eylemlerden kaçınmak Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle kemal etmektedir.

Sûfilere göre insan ve çevre ayrı varlıklar değildir. Aynı yaratıcı tarafından yaratılıyor olmaları sebebiyle aynıdırlar. Diğer taraftan sûfînin varlıklardan öğreneceği şeyler vardır. Örneğin Mevlevîlerde bir mürid dergâha geldiğinde ilk olarak onu mutfak görevine verirler. Sûfî burada çiğ olarak mutfağa giren malzemenin pişerek enfes bir yemeğe dönüşmesi üzerinden kendi kemâlini bulmaktadır. [7] Mutfak görevi beraberinde sûfîde hizmet şuurunu oluşturmaktadır. Kendinden önce başkasını düşünmeyi, kötülüğü kendinden bilmeyi öğrenen sûfî, bu hizmette olgunlaştıktan sonra çevresine karşı bir ahlaksızlık geliştirmesi de mümkün görülmemektedir.

"Çevrenin nimet olduğunu düşünen ve kâinat nimetlerinden gereğince faydalanmayı öngören, emanet ve halifelik sorumluluğuyla çevrenin imarına koyulan sûfiler, sorumluluklarının ötesinde çevresindeki varlıklara iyilikler yapmayı, sevgi beslemeyi, feragatte bulunmayı öngörmüşlerdir." [8] Onlar âlemdaki her şeye merhamet ederek, Hakk'ın merhametine nail olma bilinciyle hareket ettikleri için sadece merhamete muhtaç olan varlıklara değil, merhamete ihtiyacı olduğunu dile getiremeyen tüm çevrelerine aynı nazarla bakarlar. Yaratılanı yaratandan dolayı her anlamda hoş görme bilincidir bu aynı zamanda. Mevlevîlerde "görüşme" denilen erkân vardır. Bu erkânâ göre mevlevîler dokundukları her eşyayı teşekkür ifadesi olarak öperler. Kendilerine hakkı geçen hangi eşya olursa olsun onu bir bûseyle taltif ederler. Örneğin bir mevlevî yatağına yattığında yastığının ve yorganının ucunu öper yani onunla görüşür, bir kitabı raftan alınca onu öper yerine koyacağı zamanda onu öpererek koyar. [9] Cansız olan varlıklara bu hürmeti sûfiler eğitim sistemleri neticesinde elde ederler.

Çevrenin korunması bahsi sûfilere göre bir insanlık sorumluluğudur. İnsan çevrenin sahibi değildir. Her şey ona verilmiş bir emanettir. İnsan bu noktada halife olarak gönderilmiştir. Bu durum da insanın çevresine üstünlük taslaması anlamına değil çevreyi imar etme sorumluluğunu üstlenmesi anlamına gelmektedir. İnsan çevreyi bir tüketim çılgınlığı içerisinde savuramaz. Bu nedenle sûfiler zühd ve uzleti tercih ederek dünyaya dair isteklerini azaltarak, tüketime bağlı çevre israfını engellemeye çalışırlar. [10] Günümüz insanının emanetten uzak yaşantısı kaynakların tükenmeyeceğini düşünmesine yol açmaktadır. Bunun terbiyesi ise uzleti tercihten geçmektedir.

Sûfiler takvâ anlayışı ile ubudiyetin zirvesinde çevrelerine karşı sorumluluk bilinci taşırlar. İnsan çevreye karşı tavrından hesaba çekileceği için sûfiler bunu takvâ sınırları içerisinde ele alır ve nasıl ki harama düşme korkusu ile şüphelileri terk ediyorsa çevreye karşı vereceği bilinçsizce bir ezadan da Allah'a sığınmaktadırlar. Bu nedenle bir eşyayı bir yere koyacakları zaman dahi sükunetle koymayı tercih ederler.

Tasavvuf açısından bakıldığında çevreyi severek, onu tahriften uzak durarak ve onu temiz tutarak değer vermek mümkündür. Sûfiler Hâlık'a itaat, malhûkata şefkat ilkesini benimsemektedirler. Onlara göre bütün âlem ilâhî sevginin eseridir. Allah'ı seven bir insanın O'nun yarattıklarını sevmemesi mümkün müdür? Hz. Peygamber "Uhud bizi sever, biz de Uhud'u severiz" diyerek bu ilkeye işaret etmektedir. Sûfilerin çevre değerlerinin ikincisi onu tahriften uzak durmaktır. Sûfiler murâkabe bilinciyle hareket ederler. Murâkabe "kulun, sürekli biçimde Allah Teâlâ'nın gözetimi altında bulunduğunun şuur ve idrakinde olması anlamında" [11] kullanılmaktadır. Allah'ın her an kendisini gördüğünün bilincini iliklerinde hissetmiş bir şahsın herhangi bir varlığa bilinçli bir tahrifi de düşünülmediği gibi onu koruması beklenmektedir. Sûfilerin çevreyi temiz tutma noktasındaki özenleri de çevreye verdikleri değer bir göstergesidir. Zira sufilere göre kalp mirât yani aynadır. Kalp aynası pas ve kirden temizlenmedikçe kendisine yansıyan şeylerden temizlik beklenmez. İnsan kalp

aynasını temizledikçe çevreden ona Allah'ın esma-i ilahisi yansır. İç temizliği, dış temizliğini getirir. Böylelikle bir sūfî batın çevresinin temizliğinden zahir çevresinin temizliğe geçiş yapar. [12]

Sonuç

İnsan kendisine ve çevresine karşı ahlakî sorumlulukları olan bir varlıktır. Bu nedenle insan sadece sözlerinde değil fiillerinde de bu ahlakı yansıtmalı teoriden pratiğe geçiş yapmalıdır. Bu noktada sūfîler çevreyi insan-ı kebir, insanı da âlem-i kebir olarak görürler. Tasavvuf ehline göre çevrede var olan her bir varlık görüntüde cansız gibi görünse dahi hakikatte canlıdır. Her birinde Allah'ın esma ve sıfatları yansımaktadır. Bu nedenle sufiler âlemin zikrine hâlel getirecek bir tavırdan sakınarak önemli bir etik ortaya koyarlar. Tasavvuf ehli, en önemli etik ilkelerinden biri olan varlıkların yaşam haklarına saygı ile hareket ederler. Çevreyi Allah tarafından verilmiş bir nimet ve emanet olarak gördükleri için kendilerini varlıkların üstünde değil onlardan hesaba çekilecek bir emanetçi olarak görürler. Çevreyi severek, onu tahriften uzak durarak ve onu temiz tutarak değer verme konusunda öncü olan sūfîler murâkabe bilinci ile hareket eder, çevre israfından zühd ve uzletle sakınırlar.

KAYNAKÇA

Abul, Lamia Levent. "Mevlevilerde Çevre Tasavvuru". Çevre ve Ahlak . İstanbul: Çevre Vakfı, 2020.

Ergül, Necmettin. "Tasavvuf'ta Çevre Algısı". The Journal of Academic Social Science Studies , 241-252.

Fırat, A. Serap. "Çevre Etiği Kavramı Üzerine Yeniden Düşünmek". Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 3/58 (ts.), 105-143.

Özköse, Kadir. "Tasavvuf ve Ekoloji". Çevre ve Ahlak . Gaziantep, 2014.

Sayın, Esmâ. "Tasavvufî Kavramlar Açısından Tasavvuf Kültüründe Çevre Bilinci". International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 12/21 (2017), 461-478.

Uludağ, Süleyman. "Murakabe". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi . 31/204. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Ünder, Hasan. "Çevre Etiği". Etik ve Etik Sorunlar . ed. Celal Türer. 139-166. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık, 2019.

[1] Hasan Ünder, "Çevre Etiği", Etik ve Etik Sorunlar , ed. Celal Türer (Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık, 2019), 139.

[2] A. Serap Fırat, "Çevre Etiği Kavramı Üzerine Yeniden Düşünmek", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 3/58 (ts.), 111.

[3] Kadir Özköse, "Tasavvuf ve Ekoloji", Çevre ve Ahlak (Sūfî Geleneğimiz ve Çevre Bilinci, Gaziantep, 2014), 369.

[4] Özköse, "Tasavvuf ve Ekoloji", 370.

[5] Esmâ Sayın, "Tasavvufî Kavramlar Açısından Tasavvuf Kültüründe Çevre Bilinci", International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 12/21 (2017), 468; Özköse, "Tasavvuf ve Ekoloji", 371.

[6] Â-li İmrân, 3/191.

[7] Lamia Levent Abul, "Mevlevilerde Çevre Tasavvuru", Çevre ve Ahlak (İstanbul: Çevre Vakfı, 2020), 110.

[8] Özköse, "Tasavvuf ve Ekoloji", 374.

[9] Abul, "Mevlevilerde Çevre Tasavvuru", 118.

[10] Sayın, "Tasavvufî Kavramlar Açısından Tasavvuf Kültüründe Çevre Bilinci", 471.

[11] Süleyman Uludağ, "Murakabe", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2006).

[12] Necmettin Ergül, "Tasavvuf'ta Çevre Algısı", The Journal of Academic Social Science Studies , (2015), 246-248.